

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора

Зеркаль Анастасії Вікторівни

на дисертаційну роботу Константиновського Леоніда Леонідовича

«Оцінювання якісними індикаторами стану

соціальної відповідальності у ритейлі»,

подану на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 07 «Управління та адміністрування»

за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження

Корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) в останні роки стала невід'ємною складовою діяльності сучасного бізнесу. Її значущість зумовлена багатьма чинниками, що виникають у відповідь на глобальні трансформації ринку. Від концептуального підґрунтя КСВ перейшла до рівня практичного інструменту, який допомагає формувати позитивний імідж компанії, зміцнювати зв'язки з громадськістю та підвищувати рівень довіри з боку споживачів.

У сфері роздрібно́ї торгівлі соціальна відповідальність відіграє особливо важливу роль, оскільки ритейлери безпосередньо взаємодіють із широкими верствами населення. Саме через повсякденний контакт із клієнтами вони стають провідниками соціальних і екологічних орієнтирів. Проте діяльність роздрібних компаній ускладнюється впливом мінливої економічної ситуації, нестабільного попиту та жорсткої конкуренції, що змушує їх оперативно реагувати та приймати виважені управлінські рішення.

Після початку повномасштабної війни в Україні значення КСВ ще більше посилилось. Бізнес був змушений не тільки зберегти фінансову стійкість, але й адаптувати свої підходи з урахуванням соціального контексту, гуманітарної підтримки та сталого розвитку. Це висуває нові вимоги до інструментів аналізу та вимірювання КСВ, адже вони дозволяють об'єктивно оцінити ефективність соціальних ініціатив та виявити напрями для їх удосконалення.

Таким чином, тематика дослідження Константиновського Леоніда Леонідовича є надзвичайно своєчасною та відповідає потребам сучасної економіки, особливо в умовах кризових і посткризових трансформацій.

2. Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами

Тематика дисертаційної роботи була обрана з урахуванням потреб сучасної науки й органічно вписується в низку проєктів Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця. Зокрема, здобувач брав участь у виконанні дослідницької теми № 0123U100079 «Формування передумов дослідження ставлення працівників до поточного рівня КСВ на підприємстві», в межах якої він розробив та впровадив спеціалізовану анкету для оцінювання корпоративної соціальної відповідальності (підтверджено довідкою № 1 від 02.02.2023).

Окрім цього, дисертація інтегрується з темою «Розробка стратегії корпоративної соціальної відповідальності для бізнес-структур» (державний реєстраційний номер 0124U003103), де здобувач сформував концептуальні підходи, визначив цілі та виклав практичні рекомендації з імплементації КСВ-стратегії в діяльності компаній (довідка № 34/2024 від 02.07.2024).

У результаті обрана тема не лише відображає актуальні наукові пріоритети університету, а й поєднує теоретичні засади з прикладними рішеннями, спрямованими на підвищення ефективності та стійкості підприємств у сучасному конкурентному середовищі.

3. Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій

Для вивчення поняття «корпоративна соціальна відповідальність» застосовано комплекс методів, що охоплюють як теоретичні, так і емпіричні підходи. Спершу за допомогою морфологічного аналізу створено концептуальну модель КСВ, адаптовану до особливостей роздрібного бізнесу. Далі рівень впровадження КСВ у компаніях досліджувався методом анкетування співробітників та експертних оцінок, а отримані дані оброблялися із застосуванням економіко-математичних інструментів. Зокрема, за допомогою кластерного аналізу виокремлено гомогенні групи підприємств за ознаками КСВ, а факторний аналіз дозволив виявити ключові детермінанти їхньої ефективності. Усі розрахунки виконані в середовищі STATISTICA 10.

Результати викладено у вигляді таблиць, що підготовано з використанням методів зіставлення, систематизації та групування інформації. Для ілюстрації

тенденцій у роздрібному секторі застосовано графічні засоби – діаграми та гістограми, які наочно демонструють зміни основних показників. Такий системний підхід забезпечив логічну цілісність дослідження й послідовне поєднання його етапів.

Мета дисертації чітко відповідає обраному напрямку, а об'єкт і предмет дослідження сформульовані точно й однозначно. Наукові завдання виокремлені лінійно, їх кількість достатня для повного висвітлення теми, вони взаємопов'язані між собою. Теоретичні положення та практичні висновки ґрунтуються на широкому аналізі літературних джерел, присвячених оцінці КСВ в різних сферах економіки.

Дисертація виконана в академічному стилі: матеріал структуровано за логічним принципом, наведено глибокі обґрунтування, результати є достовірними, а наукова новизна – чітко аргументованою. Така побудова роботи забезпечує високу теоретичну й прикладну цінність отриманих висновків і рекомендацій. Усе зазначене вище свідчить про належний рівень обґрунтованості та надійності наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, викладених у дисертації Константиновського Леоніда Леонідовича.

4. Новизна наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Наукова новизна здобутих результатів проявляється як у поглибленні теоретичних основ, так і в розробці практичних інструментів та рекомендацій для якісної оцінки корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) у сфері роздрібної торгівлі. Інноваційний характер дослідження підтверджується такими положеннями:

1. На основі проведеного дослідження автором запропоновано власну концептуальну моделі КСВ (с. 76–80), що відрізняється наявністю чотирьох вимірів (економічного, правового, етичного та філантропічного), систематизацією ознак (відповідальність, ризики, результати, наслідки) та відображенням взаємозв'язків між компонентами. Ця модель служить теоретичною базою для організаційно-методичного забезпечення процесу оцінювання КСВ.

2. У роботі запропоновано комплекс якісних індикаторів КСВ для ритейлу з фокусом на персонал (с. 146–152), де поєднано лінгвістичні змінні та багатовимірні шкали. Завдяки застосуванню нечіткої логіки, суб'єктивні думки експертів перетворюються на кількісні показники.

3. У роботі удосконалено методичний підхід до комплексної оцінки факторів (с. 178–188), що впливають на індикатори КСВ. Він базується на нечіткій логіці й інструментах Statistica, що дозволяє виявляти прямі й опосередковані чинники впливу та їхню пріоритетність у різних сферах економіки.

4. На основі проведеного дослідження автором запропоновано власне чітке визначення сутності КСВ (с. 60–61), як добровільної діяльності організації, що здійснюється відповідно до всіх нормативно-правових вимог та спрямована на відповідальність за вплив на довкілля, економіку, стейкхолдерів і суспільство. Це трактування уточнює ознаки поняття на основі економіко-правового підходу та принципів сталого розвитку.

5. У дисертаційній роботі представлено розробку методично-аналітичного забезпечення оцінювання КСВ через анкетування співробітників українських компаній (с. 150–155; 169–172). Структура опитувальника охоплює блоки з оцінки вагомості складових КСВ, поточного стану та управління відповідальністю. Такий підхід дає змогу створити профіль КСВ, виділити кластери за рівнем його впровадження й поєднати суб'єктивні й об'єктивні параметри.

6. У роботі запропоновано прогнозування показників КСВ у ритейлі з використанням сценарного аналізу в Mental Modeler (с. 190–194). На базі нечіткої когнітивної карти будуються матриці взаємозв'язків концептів, визначається їхній консонанс, і моделюються сценарії розвитку системи за допомогою найбільш вагомих факторів. Це дозволяє прогнозувати реакцію системи на послідовні та сукупні зміни впливових чинників.

Таким чином, поєднання теоретичних узагальнень із практичними інструментами оцінювання й прогнозування забезпечує високий рівень новизни та прикладної цінності дисертаційної роботи Константиновського Леоніда Леонідовича.

5. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Основні наукові результати та висновки дисертаційного дослідження були оприлюднені у 9 наукових публікаціях, серед яких 3 статті розміщено у виданнях, що входять до переліку фахових наукових видань України, одна стаття у закордонному виданні, яке входить у наукометричну базу Web of Science, одноосібний розділ у монографії іноземного видавництва, а також представлено 3 тези доповідей на міжнародних конференціях і стаття у науковому журналі.

Представлений перелік опублікованих праць свідчить про відповідність наукової апробації вимогам, викладеним у пунктах 8 і 9 Порядку присудження наукового ступеня доктора філософії та анулювання рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти або наукової установи про присудження цього ступеня, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44.

Ураховуючи зазначене, можна зробити висновок, що апробація наукових результатів дисертаційної роботи Константиновського Леоніда Леонідовича є належною та достатньою.

6. Практичне значення результатів дисертаційного дослідження

Результати дослідження мають практичну цінність, оскільки розроблені методичні рекомендації з оцінювання корпоративної соціальної відповідальності можуть бути інтегровані в управлінські процеси українських компаній. Це сприятиме підвищенню їх продуктивності й удосконаленню системи менеджменту соціальної відповідальності.

Впровадження напрацьованих підходів було підтверджено на практиці: створені алгоритми для організації онлайн-опитувань за індивідуальною анкетною, автоматизованої обробки відповідей і визначення поточного стану КСВ відповідають вимогам «Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні до 2030 року». Зокрема, автоматизація та консультаційні послуги за даними рекомендаціями використовувалися у діяльності ФОП Ланського Максима Артуровича (довідка № 1/2023 від 03.02.2023), а також у розробці та оцінці КСВ-стратегії для

ІТ-компаній ФОП Почуєва Максима Костянтиновича (довідка № 34/2024 від 02.07.2024).

Крім того, результати дисертації активно застосовуються в освітньому процесі Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця: вони використовуються під час викладання курсу «Бізнес-аналіз» для студентів спеціальності 076 «Підприємництво та торгівля» освітньої програми Підприємництво, торгівля та біржова діяльність першого (бакалаврського) рівня освіти, що підтверджує їх теоретичну й практичну значущість.

7. Академічна доброчесність

У процесі детального аналізу дисертаційної роботи Константиновського Леоніда Леонідовича не виявлено фактів порушення принципів академічної доброчесності. Зокрема, у тексті відсутні ознаки академічного плагіату, фабрикації даних, маніпуляцій з результатами чи будь-яких інших недоброчесних наукових практик. Проведена перевірка за допомогою сучасного програмного забезпечення, призначеного для виявлення текстових збігів, засвідчила оригінальність авторського тексту та належне цитування використаних джерел. Матеріали дисертації побудовані на власних теоретичних узагальненнях, результатах емпіричного дослідження й авторських висновках, що відповідають вимогам до наукових робіт такого рівня. Таким чином, можна стверджувати про повне дотримання автором етичних норм і стандартів академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації

Розробка теоретичних положень, практичних рекомендацій, методичних підходів, обґрунтованість наукових висновків та пропозицій викладена на достатньо високому рівні та в цілому заслуговує на позитивну оцінку. У той же час, потрібно зауважити, що деякі положення викликають наукову дискусію:

1. У п. 2.1 «Класифікація показників оцінювання КСВ у роздрібній торгівлі» здобувач пропонує комплексну типологізацію показників соціальної відповідальності за напрямками: економічним, соціальним, правовим, екологічним та гендерним. Проте в подальшому, як видно з п. 2.3, акцент у емпіричному дослідженні зроблено переважно на внутрішні аспекти КСВ

(наприклад, умови праці, задоволеність персоналу, участь у соціальних ініціативах тощо), що спричиняє певну асиметрію між заявленою класифікаційною моделлю та інструментарієм збору даних. Це, в свою чергу, впливає на повноту та глибину оцінювання реального рівня реалізації КСВ у підприємствах роздрібно́ї торгівлі.

2. У п. 2.3, де представлено розробку анкети для опитування працівників, методологічно виправданим є її зв'язок з класифікаційною системою показників. Однак дослідження базується винятково на оцінках внутрішніх стейкхолдерів (співробітників компаній), тоді як сама сутність КСВ передбачає багатосторонню взаємодію із зовнішніми зацікавленими сторонами: споживачами, постачальниками, громадами, інвесторами. Відсутність таких груп у структурі емпіричного дослідження знижує аналітичну репрезентативність отриманих результатів. Це зауваження посилюється у контексті розділу 3, де моделювання розвитку КСВ реалізується на основі результатів анкетування, що мають обмежену джерельну базу та не відображають повноцінної взаємодії підприємства з його соціальним середовищем.

3. У п. 3.1, де здійснено факторний аналіз впливу окремих показників КСВ на діяльність підприємства, використано метод головних компонент, проте кількість обраних факторів для подальшої інтерпретації не обґрунтовано. Не вказано, який саме критерій застосовано для прийняття рішення (наприклад, правило власного значення >1 , Scree plot, кумулятивна дисперсія тощо). Це ускладнює відтворення результатів аналізу та перевірку їх статистичної достовірності. Більше того, зв'язок між цим аналізом і результатами попередніх параграфів (зокрема, 2.3) недостатньо виражений – відсутня демонстрація того, як обрані змінні відображають типологію КСВ, запропоновану раніше.

4. У п. 3.2, присвяченому використанню інструментарію розмитої когнітивної карти для моделювання розвитку КСВ, позитивною стороною є застосування сучасного методологічного підходу для візуалізації причинно-наслідкових зв'язків між елементами системи соціальної відповідальності. Разом з тим, доцільним було б більш детально описати процедуру добору експертів, на чію думку спиралися вагові коефіцієнти у когнітивній моделі, а також зазначити, яким чином забезпечувалася узгодженість їхніх оцінок. Включення такої інформації посилює аргументованість та аналітичну достовірність представленої моделі.

Викладені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки теоретичного рівня та практичної значущості результатів дослідження Константиновського Леоніда Леонідовича.

9. Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам

Дисертаційна робота Константиновського Леоніда Леонідовича «Оцінювання якісними індикаторами стану соціальної відповідальності у ритейлі» представляє собою завершений науковий проєкт високого теоретичного й методичного рівня. У роботі отримано нові, обґрунтовані результати, які дозволяють поглибити теоретико-методичні основи оцінки КСВ у роздрібній торгівлі та розробити практичні рекомендації, спрямовані на вирішення ключової наукової проблеми. Обсяг і структура дисертації відповідають чинним нормативам, а виклад матеріалу повністю відтворює поставлені мету й завдання. Положення, винесені на захист, містять елементи наукової новизни, що підтверджує відповідність роботи вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії (пункти 6–9 постанови КМУ № 44 від 12.01.2022). Автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» у галузі знань 07 «Управління та адміністрування».

Опонент:

доктор економічних наук, професор
кафедри маркетингу та логістики
Національного університету
«Запорізька політехніка»



